

Allah'ı bilmek varlığını bilmenin gayridir; sözü ne anlama gelmektedir?

Bu ifade [Muhyiddin-i Arabi'nin](#) [Fahreddin-i Razi'ye](#) yazmış olduğu mektubunda geçmektedir. Onun için bu sorunun cevabına geçmeden evvel Şeyhul Ekber Muhyiddin-i Arabi'nin (K.S) Tefsir-i Kebir sahibi olan büyük alim Fahreddin-i Razi Hazretlerine yazmış olduğu mektubun bir kısmını dikkatinize sunmak istiyorum.

Bu mektup da Hz. Şeyhin diğer mektupları gibi okuyan insana zevk veren, hüsn-ü beyanın en latif bir numunesidir. Bu mektupta feyizli ve hikmetli nüktelerin ve zarifane tarizlerin mevcut olduğu görülmektedir.

Akli delillerle çok meşgul olan Fahreddin-i Razi Hazretleri, mesleği ve meşrebi farklı olan Hazret-i Şeyhin böyle nazikane nasihatine cidden muhtaçtı.

"Bir gün yanıma muhiplerinizden ve dostlarınızdan bir zat gelerek şöyle dedi. "Fahreddin-i Razi'yi ziyarete gitmiştim. İmamı ağlar bir vaziyette gördüm. Yanında birkaç kişi daha vardı. Niçin ağladığını sordum." Cevaben dedi ki, **"Ağlamayayım da ne yapayım. Otuz yıldır bir meselenin hak olduğuna itikat ederdim. Şimdi ise o meselenin hakka muhalif olduğuna başka bir delil buldum. Bundan sonra da bu delilin hakka muhalif bir durumu ortaya çıkarsa ne yaparım."** dedi. Ben de bu mektubu yazmaya mecbur kaldım."

"Veliyyi Fillahım! Mevlâ himmetinizi ali etsin. Cenab-ı Hak Kitab-ı Keriminde hak ile vasiyeti emir ve tavsiye buyurmuş olduğundan, ben de şu mektubumla o vazifeyi size karşı ifa ediyorum. Teyid-i İlahiyyeye mazhar bir kuvve-i muhayyereye, vasi ve münevver bir fikr-i ceyyide malik olduğunuza delalet eden telifatınızdan bazılarını okudum."

İmam bu girişten sonra mektubunun bir yerinde şöyle bir ifadede bulunur:

"Bir de Allah'ı bilmek, O'nun varlığını bilmenin gayrisidir. Müşahade cilvegahından Allah'ı bilmeyi murad eden kalbini fikrinden boşaltmalıdır. Ali himmet olana lazımdır ki, makamı müşahadede olacak telakisi alem-i hayalden olmasın. Zira müşahade denilen tecelliyi Rabbanî hayalin ötesinde zevki manalara delalet eden bir hal-i nuranidir. Hayal orada bimecal olur."

[Muhyiddin-i Arabî Hazretleri](#) bu cümlede ilm-i kelam ve akaidle meşgul olan alimlerin, hususan [Fahreddin-i Razi](#)'in Allah'ın varlığına ve birliğine ait tevhid delillerini kafi ve yeterli görmediğini, bu sahada kazanılan marifetlerin kamil manada insana huzur vermediğini ve kalbi tatmin etmediğini vurgulamaktadır. Bu marifeti noksan gören [Muhyiddin-i Arabî](#), bunun kemalinin tasavvuf yolu ile elde edileceğini ifade ediyor. İlim ile kazanılan marifetin ruh, kalb, sırr ve nefis gibi latifeleri ve duyguları tatmin etmediğini veya bunların hissesinin noksan olacağını [Fahreddin-i Râzî](#)'ye ihtar ediyor.

Bediüzzaman Hazretleri ise bu iki yolunda noksan olduğunu şöyle ifade etmektedir:

“İlm-i Kelâm vasıtasıyla kazanılan marifet-i İlahiye, marifet-i kâmile ve huzur-u tam vermiyor. Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın tarzında olduğu vakit, hem marifet-i tâmmeyi verir, hem huzur-u etemmi kazandırır ki; inşaallah Risale-i Nur'un bütün eczaları, o Kur'an-ı Mu'ciz-ül Beyan'ın cadde-i nuranîsinde birer elektrik lâmbası hizmetini görüyorlar.”

“Hem [Muhyiddin-i Arabî](#)'nin nazarına, [Fahreddin-i Râzî](#)'nin İlm-i Kelâm vasıtasıyla aldığı marifetullah ne kadar noksan görülüyor; öyle de; tasavvuf mesleğiyle alınan marifet dahi, Kur'an-ı Hakîm'den doğrudan doğruya veraset-i nübüvvet sırrıyla alınan marifete nisbeten o kadar noksandır.”

Daha sonra kelam ilmi ve tasavvuf yolu ile elde edilecek marifetle, doğrudan Kur'an'dan alınacak marifetin arasındaki farkları şu harika misal ile ifade eder:

“Bir su getirmek için, bazıları küngân (su borusu) ile uzak yerden, dağlar altında kazar, su getirir. Bir kısım da, her yerde kuyu kazar, su çıkarır. Birinci kısım çok zahmetlidir; tıkanır, kesilir. Fakat her yerde kuyuları kazıp su çıkarmağa ehil olanlar, zahmetsiz herbir yerde suyu buldukları gibi, aynen öyle de: Ülema-i İlm-i Kelâm, esbabı nihayet-i âlemde teselsül ve devrin muhaliyeti ile kesip, sonra Vâcib-ül Vücut'un vücudunu onunla isbat ediyorlar. Uzun bir yolda gidiliyor. Amma Kur'an-ı Hakîm'in minhac-ı hakikîsi ise her yerde suyu buluyor, çıkarıyor. Herbir âyeti, birer asâ-yı Musa gibi, nereye vursa âb-ı hayat fışkırtıyor. düsturunu, her şey'e okutturuyor.”

“İnanma ihtiyacı, insanın fitratında ve vicdanında dercedilmiştir. Bu bakımdan hiçbir insanın vicdanı bundan müstağni kalamaz. “Evet fitrat ve vicdan akla bir penceredir. Tevhidin şuanı neşrederler.”¹

“Akıl ta'til-i eşgal etse de nazarını ihmal etse, vicdan Sâniî unutamaz. Kendi nefsinin inkâr etse de; onu görür, onu düşünür, ona mütevecchihtir.”²

“Vicdan, cezbesi ile Allah'ı tanır.”³

Evet, vicdanın en önemli özelliği, insana sonsuz aciz ve fakir olarak yaratıldığını hatırlatarak, onu Halık'ını aramaya sevk etmesidir. İnsan, bu kainat kitabına iman nazariyle bakarsa Allah'ı bilmemesi mümkün değildir. Çünkü Allah'ı inkâr muhaldir.

“Kâinata hiçbir zîşuur, kâinatın bütün eczası kadar şahidleri bulunan Hâlık-ı Zülcelal'i inkâr edemez. Etse, bütün kâinat onu tekzib edeceği için susar, lâkayd kalır.”⁴

Her vicdan sahibi bütün bu kainatı ve içindeki eşyayı ona hizmet ettiren bir zatın varlığını kabul eder.

Bundan dolayıdır ki, bu fitri hissi tatmin için, kimi insanlar kendileri gibi bir mahluk olan güneşe, ateşe, nehire, yıldızlara ve sığira taparak dalaletle sapmışlardır. Bazı kimseler de teslis inancı gibi batıl inanışlara sarak insana uluhiyet isnat etmişlerdir. Evet, Hıristiyanlar Allah'ın varlığına inanmakla beraber, sıfatlarında hataya düşerler. Papazı Allah'ın yeryüzündeki vekili olarak görür ve onun günahları bağışlayacağına inanırlar. Böyle bir iman nasıl makbul olabilir? Bu nasıl Allah inancı olabilir? Yine onlardan bazıları Hz. İsa'yı hâşâ, Allah'ın oğlu olarak görmeye ya da O'na uluhiyet sıfatı vererek dalaletle düştüler ve Allah'ı bilemediler. Aynı şekilde Yahudiler de Hz. Üzeyir'e Allah'ın oğludur diyerek sapıklığa düştüler, Allah'ı bilemediler ve tanıyamadılar. Demek ki, “İnkâr etmemek başkadır, iman etmek bütün bütün başkadır.” Allah'a Kur'anı Kerim'in bildirdiği ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ders verdiği gibi inanmak ve öyle itikat etmek lazımdır ki, makbul ve kamil iman olsun. Hazret-i Şeyh de **“Allah'ı bilmek, O'nun varlığını bilmenin gayrisidir.”** ifadesiyle bu hakikati vurgulamaktadır.

Bediüzzaman Hazretleri bu konuyu veciz ifadeleriyle şöyle ifade etmektedir:

“Halbuki Allah'ı bilmek, bütün kâinata ihata eden rububiyetine ve zerrelere yıldızlara kadar cüz'î ve küllî her şey onun kabza-i tasarrufunda ve kudret ve iradesiyle olduğuna kat'î iman etmek ve mülkünde hiçbir şeriki

olmadığına ve 'Lâ ilahe illallah' kelime-i kudsiyesine, hakikatlarına iman etmek, kalben tasdik etmekle olur. Yoksa '**Bir Allah var**' deyip, bütün mülkünü esbaba ve tabiata taksim etmek ve onlara isnad etmek, hâşâ hadsiz şerikleri hükmünde esbabı merci' tanımak ve herşeyin yanında hazır irade ve ilmini bilmemek ve şiddetli emirlerini tanımamak ve sıfatlarını ve gönderdiği elçilerini, peygamberlerini bilmemek, elbette hiçbir cihette Allah'a iman hakikatı onda yoktur. Belki küfr-ü mutlaktaki manevî cehennemın dünyevî tazibinden kendini bir derece teselliye almak için o sözleri söyler."⁵

Yukarıda geniş olarak izah edildiği gibi, Allah'a Kur'an'ın bildirdiği ve Hazret-i Peygamber (s.a.v)'in ders verdiği gibi inanan bir mümin ise, Hazret-i Peygamber (s.a.v)'i Allah'ın kulu ve Resûlu, esmâ-i ilâhiyenin en mükemmel aynası ve saltanatı ilâhiyenin en büyük bir dellalı olarak bilir ve sever, ama O'na uluhiyet isnad etmez.

Marifetullah, Allah'ı, Kur'an-ı Kerim'in bildirdiği ve Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) ders verdiği gibi tanımaktır. Allah'ı bilmek ise, evvelâ, varlığını ve birliğini bilmekle mümkün olur. Allah'ı bilmek dinin temelidir ve bütün ahkam-ı diniye ona bina edilir.

Marifetullah öyle mukaddes bir nimettir ki, ona hakkıyla nail olanlar hem dünyada hem de ahirette şeref ve saadete mazhar olurlar. Marifetullah akıl ve kalbin nurudur. Ona vasıl olmanın yolu ise ilim, irfan ve tefekkürdür. Marifetullah bitmez tükenmez manevi bir hazinedir. Marifetullah öyle büyük bir kuvvet ve nurdur ki, her türlü müşkilat ve meşakkat onun ile izale olur. İnsanı manen terakki ettirip Allah'a dost eden ancak ubudiyet ve marifettir.

Marifetullah bir barika-i saadettir ki, girdiği gönülleri nura gark eder. O bir nesim-i necattır ki, estiği gönülleri bahara çevirir. Bir güneştir ki, tulu ettiği ruhları ve kalpleri ziyasıyla ışıklandırır.

Her bir mahluk kendine has bir vazifeyle meşguldür. Bütün bu meşguliyetler ve tesbihler içinde en mukaddes vazife marifetullah ile meşgul olup, onunla terakki etmektir. Zaten insanın yaratılışındaki esas maksat marifetullah ve muhabbetullahtır.

Marifetullahın feyzi gönülleri nura ve huzura gark eder. İlim ve irfan, saadeti; cehalet ise hasreti netice verir. İnsanlığı tedenni ettiren cehaletin koyu karanlığını ancak ilim ve marifetin şulesi izale edilir.

Asıl zevk, neşe ve sürur marifetullah ve muhabbetullahtadır. Evet, sadasının nağamatiyle bütün kainatı çınlatan o seher vaktinde, ruhu ilahi bir istiğrak içinde kalmış ve seccadesinin üzerinde oturarak ellerini dergahi İlahiyyeye kaldırmış olan bir abidin neşe ve süruru ne ile mukayese edilebilir? Böyle bir zevk cinan-ı cennetin

bile fevkindedir. Onun bu hali melekleri bile gıpta ettirir. Hem Kur'an okumak suretiyle nur-u sermedi ile sohbet eden bir müminin bundan aldığı neşe ve sürur onun simasından okunur. Kalp ve ruha ait bütün bu zevk ve neşeler ebedi olmakla beraber, vucuda sıhhat, fikre terakki, ruha letafet ve kalbe inşirah verir.

Marifetullah, ruhun gıdası, kalbin ziyası ve aklın nurudur. Bu konuda Bediüzzaman Hazretleri şöyle buyurur:

“Dünyanın lezzetleri, zevkleri ve zînetleri, Hâlıkımızı, Mâlikimizi ve Mevlâmızı bilmediğimiz takdirde cennet olsa bile cehennemdir. Evet öyle gördüm ve öyle de zevkettim. Bilhassa şefkatin ateşini söndürecek, marifetullahtan başka bir şey var mıdır? Evet, marifetullah olduktan sonra, dünya lezzetlerine iştiha olmadığı gibi Cennet'e bile iştiyak geri kalır.”

Marifetullahta az bir inkişaf, marifetsiz çok amelden daha hayırlıdır. Marifetullah ile beraber amel-i salih olursa nurun ala nurdur.

Seyyidül arifin ve Fahr-i Alem olan Hazret-i Peygamber (s.a.v) ashabına hitaben şöyle buyurdular:

“Yar-ı fedakârım ve şefiki refikim olan Ebu Bekir (r.a), çok oruç tutmak ve çok namaz kılmakla sizden efdal olmadı. Onun sizden üstünlüğü kalbinde tecelli eden nur-u marifeten dolayıdır.”

Evet, bir insanın Allah indindeki kıymet ve değeri marifetullahtaki derec si nisbetindedir. Bir kul, marifette terakki ettikçe Halık'ını bilir ve emirlerini yerine getirir. Zira kulluk sıfatı bunları icab eder.

İnsan, marifetullahta terakki ettikçe, yani Cenab-ı Hakk'ı tanıdıkça ubudiyet, tazim, zikir ve tefekküre daha ziyade mazhar olur ve onlardan zevk alır. Bütün ulum-u diniyenin temeli marifetullahtır. İlimlerin en eşrefi ve en alâsı ve en kıymetlisi marifetullahtır. O halde, şeref ve izzet arayan bir insan, marifetullahtaki hissesinin ziyade olması için azami gayret etmelidir.

Marifet ve hakikati aramanın yolu nihayetsizdir. Bu işin sırrını anlayan arif kimseler, Cenab-ı Hakk'ın büyüklük ve azameti karşısında baş eğmiş, hayretle secdeye varmışlardır.

İnsanın bedeni gıdalarla beslendiği gibi, ruh ve vicdanı da iman, marifet ve

muhabbet gibi manevî gıdalarla beslenir ve hayat bulur. Böylece sürur ve saadetlere gark olur.

İnsan, ilahi hakikatlere vukufiyetle ve kainatta tecelli eden esma ve sıfat-ı ilahiyeyi daima tefekkür etmekle marifet sahasında terakki ve teali eder. Bu da ancak afakî ve enfüsî deliller ile Allah'ı şeksiz, şüphesiz, gözle görür gibi bilip inanmak sayesinde mümkün olur. Hz. Ali (r.a.) de "Perde-i gayb açılrsa yakînîm ziyadeleşmeyecek" buyururken bunu vurgulamaktadır.

Enfüsî ve afakî delilleri, İlahi isimlerin alemdeki isimlerin tecellilerini tefekkür eden bir mümin:

"Allah birdir, şeriki, nazîri, zıddı ve benzeri yoktur ve bu kainat O'nun mülküdür. Hakiki varlık O' dur. Allah, Vahid, Ehad ve Samed'dir. Benzeri, şeriki ve yardımcısı yoktur. Cisimden münezzehtir. O öyle bir Alim'dir ki, ilmi ezelden ebede her şeyi kuşatmıştır, eşyanın mahiyetini bilir. Yaratılan ve yaratılmayan her mevcut Allah'ın ilminde bir nokta kadardır. O Azizdir, Kahhardır, Halimdir ve Kadirdir. Mağfiret edici ve günahları örtücüdür. O, yardım edici ve çok merhametlidir. O öyle bir Rahman'dır ki, rızka muhtaç her mahlukun rızkını verir, hesaba gelmez ihsanlarla onları perverde eder. O öyle bir Rahim'dir ki, mü'minleri lütuf ve keremi ile Cennet'e, kâfirleri de adaleti ile Cehennem'e koyacaktır. O, Evveldir, Ahirdir ve bütün mahlukatın Halık'ıdır." der.

Her şeyin üstünde Cenab-ı Hakk'ın sikkesini görür ve her şeyin cephesinde bulunan mührünü, damgasını okur. Ve bu sayede, dalalet ve evhamın taarruzundan kurtulur ve kâmil imanı elde eder.

Cenab-ı Hakk'ın hayatı ezeli ve ebedîdir. İzzet ve azameti sermedidir. O azizdir ve intikamı şediddir. Bütün hareket ve sükûn O'nun iradesiyedir

O, yegane yaratıcıdır. Bütün varlıklar O'nun yaratmasıyla vücud sahasına çıkmışlardır. Her şeyin Halık'ı ve Mâlik'i Allah'tır. Gök ve göktekiler, yer ve yerdekiler ancak O'nun irade ve kudretiyle, lütuf ve keremiyle yokluktan varlık sahasına gelmişlerdir ve O, dilediği anda bunların hepsini yok etmeye de muktedirdir. Allah, kahrı irade buyurduğu takdirde, hiçbir mahlûk bundan ne kendisini, ne de başkalarını kurtarabilir.

Arz ve semavatın ve onlardaki mahlûkatın yaratılmasında Allah'tan başka hiçbir varlığın tesiri yoktur. Evet, bütün kemâl sıfatlarla muttasıf, kudreti nihayetsiz, ilmi muhît, iradesi mutlak olan Cenab-ı Hakk'ın zatında şeriki olmadığı gibi, fiil ve icraatında, tasarruf ve tedbirinde, terbiye ve idaresinde de şeriki yoktur. Üstad Bediüzzaman şöyle buyurmaktadır:

“Başka şeylere müracaat edip yorulma, onlara tezellül edip minnet çekme, onlara temelluk edip boyun eğme onların arkasına düşüp zahmet çekme, onlardan korkup titreme... Çünkü: Sultan-ı Kâinat birdir, herşey’in anahtarı onun yanında, her şey’in dizgini onun elindedir; her şey onun emriyle halledilir. Onu bulsan, her matlubunu buldun; hadsiz minnetlerden, korkulardan kurtuldun.”[6](#)

Allah’ın mahiyeti hiçbir mahiyete benzemez. Zira, Hâlık’ın hakikati başka, mahlukatın mahiyeti başkadır. Hiçbir eserin, ustasına benzemediği bilinen bir gerçektir. Meselâ, bir saat ne zâtı, ne mahiyeti, ne sıfat ve fiilleri itibariyle ustasına benzemez. Bunların her ikisi de mahlûk cinsinden oldukları halde, aralarında bu kadar büyük bir mahiyet farklılığı vardır. O halde, bütün varlıkların Hâlık’ı olan Cenâb-ı Hakk’ın kudsî mahiyeti, O’nun yarattığı hiç bir mahlukun mahiyetine elbette benzemeyecektir.

Allah, vehimlerin tasavvurundan ve zihinlerin takdirinden, yani akıl ve fikrin ihatasından münezzehtir. Zira Cenab-ı Hak, suret ve cisim olarak vasıflandırılmaz ve şekil olarak hayal edilemez.

Allah maddeden, zamandan ve mekândan münezzehtir; ezeli ve ebedî bir Zât-ı Akdestir.

“Yani, ne zâtında, ne sıfâtında, ne ef’âlinde nazîri yoktur, misli olmaz, şebîhi yoktur, şerîki olmaz. Evet, bütün kâinatı, bütün şuûnâtıyla ve keyfiyâtıyla kabza-i rubûbiyetinde tutup bir hane ve bir saray hükmünde, kemâl-i intizamla tedbîr ve idare ve terbiye eden bir Zât-ı Akdese, misil ve mesîl ve şerîk ve şebîh olmaz, muhâldir.”[7](#)

Allah’ın vücûdu **vâcibdir**. Yâni, varlığı Zâtındandır; olmaması muhaldir. Cenâb-ı Hakk’ın bütün sıfatları **sonsuz ve mutlaktır**. Allah Kayyûm’dur. Yani, Zâtında kâimdir. Bütün mevcudat ise, O’nun kudretiyle, iradesiyle ve ilmiyle ayakta durmaktadırlar.

Allah, **“Ma’bûdün bilhak”** tır; ibadete lâyık ve müstehak ancak O’dur. Allah, zâtında **mutlak kadir, mutlak ganidir**.

Allah-ü Teâlâ Hazretleri, yerin ve göğün hem Hâlık’ı, hem Ma’bûd’u, hem Hafız’ı, hem idarecisidir. Kudreti gayr-i mahdud, ilmi gayr-i mütenahî, sıfatları muhittir. O’nun mebde’ ve müntehası yoktur. Ezeli ve Ebedî’dir.

Allah Sameddir. Yani, her şey O'na muhtaçtır; O ise, hiçbir şeye muhtaç değildir. Her varlığın, her ihtiyacını bizzat O görür. O öyle bir Samed'dir ki, her şeyden müstağnidir, ama her şey ona muhtaçtır. Her mahlûk, vücuda gelmesinde, hayatının devamında ve bütün hallerinde her an O'na muhtaçtır. Her şeyin mülk ve melekûtu O'nun kabza-i tasarrufundadır.

Allah-u Teala, hayat sıfatıyla Hayy, ilim sıfatıyla Âlim, irade sıfatıyla Mürid, kudret sıfatıyla Kâdir, kelim sıfatıyla Mütakellim, emriyle Âmir, nehyi ile Nâhi, hüküm ve icraatında Âdil, in'amında Muhsin, gücü yettiği halde ceza vermeyen ve erteleyen olmasıyla Halîmdir.

Allah, kalpleri dilediği gibi evirip çevirendir. istediğini izzetle şereflendirir ve dilediğini de zilletle rezil eder. Bütün enbiya ve evliyanın kalplerini hikmet ve marifetle doldurur. Bütün müminler bu ilim ve irfan pınarından kana kana içtikleri halde asla doymazlar ve bıkmazlar.

Cenab-ı Hak'ın ilmi, alemin her tarafını ihata etmiştir. Her an bir çok alemi götürüp başka nice yeni alemleri getirir. Bir anda yazı kışa, kışı yaza çevirir. Yoğu var, varı yok eder.

Bir kişi, Allah'ı ne kadar tanır, o nispette O'na muhabbeti artar. Çünkü, bütün güzellikler, lütuf ve ihsanlar O'ndandır. Zaten insanın yaratılış gayesi de Allah'ı tanıyıp O'na iman edip kurbiyet kesbederek muhabbet ve ibadet etmektir. Bediüzzaman Hazretleri bu hakikatı şu veciz sözleriyle ifade eder.

“Kat’iyyen bil ki: Hilkatın en yüksek gayesi ve fitratın en yüce neticesi iman-ı billahtır. Ve insanîyetin en ulvî mertebesi ve beşerîyetin en büyük makamı, iman-ı billah içindeki marifetullahtır. Cin ve insanın en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o marifetullah içindeki “muhabbetullah” 8 dir.

İnanma ihtiyacı insanın fitratında dercedildiğinden, insanın marifetullah ve muhabbetullahtan müstağni kalması mümkün değildir.

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, bir mümin için en yüksek mertebe, marifet ve muhabbetullahdır. Marifet olmadan muhabbet olamaz. Kalbi marifet ve muhabbet ile dolan bir insanın derecesi pek yüksektir.

Marifetullah bir nurdur ki, hangi arif-i billahın kalbinde tecelli ederse, o kalp nazargâh-ı İlahî olur. Zevk-i iman, feyz-i irfan, şevk-i şuhud ve sırr-ı esma bu sayede inkişaf eder. Bârigâh-ı Bâri'ye (Allah'ın kapısına) bu yoldan gidilir. Lütuf ve ihsan kapıları bu yolun kara sevdalısı olan ariflere açılır.

Koca zemin yüzünde yazılan ve her bahar sahifesinde teşhir edilen san'at-ı İlâhiyyeyi ve binlerce mucizeli ve hikmetli eserleri, onlarda parlayan tevhid sikkelerini ve hârikalarını okuyan bir insan, her bir mevcudatta Cenabı Hakk'ın varlığına, birliğine, kudretine ve eşsiz şefkat ve merhametine deliller ve işaretler bulunduğunu idrak eder ve böylece mârifetullahın nihayetsiz ufuklarında kanat açıp gezebilir. Zaten bütün bu harika eserler insanı daima tefekküre sevkeder ve ders verir. İlim ve tefekkür ile kazanılan marifetin zevki bütün maddi zevklerin çok fevkindedir.

Cenab-ı Hakk'ın varlığı ma'lum, mahiyeti ise, meçhuldür. Yani, her mahlukta O'nun sıfat-ı mükeddesesi ve esma-i ilahiyesi tecelli ettiğinden bu tecelliler ile bilinir. Hiçbir aklın O'nun hakikat ve mahiyetini ihata etmeye asla muktedir olamaması cihetiyle de mahiyeti meçhuldür. Cenab-ı Hakk'ın bir ismi 'Zahir" dir. Yani O'nun varlığı her şeyden daha aşıkardır. Diğer bir ismi de "Batın" dır. Yani mahiyeti beşerin idrakine sığmaz. Çünkü:

"Hakikat-ı mutlaka, mukayyed enzar ile ihata edilmez."

Akil ve marifette en ileri, Cenab-ı Hakkı tanımada en mükemmel bir bahr-i kemalat olan Peygamber Efendimiz (s.a.v) bile, mi'raçta Cenab-ı Hakk'ı gözü ile gördüğü halde

"Subhâneke ma arefnake hakka marifetike ya maruf" (Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim. Ben seni tam bir marifetle bilemedim)

buyurarak, hayretini ve aciziyetini itiraf etmiştir. Evet, bütün nebiler, arifler ve melekler Cenab-ı Hakk'ı hayretle tesbih ve tazim ettikleri halde, O'nun mahiyet ve hakikatini ve şan-ı kudsiyyetini tam bir marifetle bilememişlerdir.

Hız. Ali'ye (r.a) Allah hakkında sual sorulduğunda şöyle cevap vermiştir:

"Allah'ı kalbine gelen, tahayyül, tasavvur ve tevehhüm ettiğin bütün ahvâlin maverasında bilmektir."

Yine, bu mânâyı te'yiden şöyle buyurmuştur:

"Allah, fehimlerde tasavvur, zihinlerde tahayyül olunan her şeyin"

mâverasıdır.”

Yani, insanın kalbi, zihni, akli, hayâli, hep mahlûk olduklarından, onlara gelen her şey de mahlûktur. Allah ise, zâtında sıfatlarında, fiillerinde mahlûkata benzemez. Akla, zihne, hayâle gelen her şey mahluk olduğuna göre, onlara ulûhiyet isnad etmek apaçık şirktir.

Evet, Allah'ın zat, sıfat ve mahiyetini anlama hususunda akl-i beşer aciz kalır. Nitekim Hz. Ebu Bekir (ra): **“Allah'ı bilmede aczini bilmek, Allah'ı bilmektir.”** buyurmaktadır. Allah'ı hakkıyla ancak kendisi bilir. Cenab-ı Hakkın azamet ve büyüklüğü sonsuzdur. Şu nihayeti olmayan uçsuz bucaksız kainat, O'nun azamet ve ilmi yanında bir zerre kadardır.

Şu ibretli misali de nazarınıza sunmak istiyorum. Talebeleri bir gün Victor Hugo'ya bize Allah'ı anlat demişler. Bunun üzerine o

“Siz benden öyle bir şey soruyorsunuz ki, uçsuz bucaksız bir denizin kenarında çakıllarla oynayan bir çocuğa, denizden sorulsa ne cevap verebilir?” demiş.

Cenab-ı Hakk'ı böyle bir itikatla tanıyan bir marifet sahibi, her şeyde olduğu gibi bir yumurtada ve bir çiçekte de O'nun mührünü okur, onlarda **“ve hüve alâ külli şeyin kâdir”** cümlesinin yazılı olduğunu görür. Yani **“Her şeye kadir olamayan bu yumurtayı ve bu çiçeği yaratamaz.”** der ve bu sayede sarsılmaz bir imana sahip olur.

Arif-i billah, başka insanların duymadığı, görmediği veya idrak edemediği bir feyiz ve şevk ile dünyanın gürültülü dağdağlarından ve hadisatın dağlarvari dalgalarından uzaklaşarak, vahdet aleminin derinliğine daldığı zaman, ezel ve ebed sahibi Fatır-ı Zülcelal'in bütün mükevvenattaki şaşaa-i tecelliyatını hayretle temaşa eder.

Kâinatta olan bu nizam ve ahenk içindeki deveran ve hakimane fiiller, bir Kadir-i Mutlak'ın varlığını ve birliğini, hudutsuz sıfat ve isimlerini, mutlak ilim ve kudretini güneş gibi göstermektedir. Marifetullah'ın delillerini derin bir düşünce ile mutala eden bir mütefekkir, yerleri ve dağları, denizleri ve bağları ve bütün galaksileri kudretine ve iradesine musahhar eden bir Zat-ı Celili görür, onu sever ve sevdirebilir. Böyle bir arifin aklında zerre kadar şek ve şüphe kalmaz. Artık marifette mertebeler kateden o mütefekkir insan, Cenab-ı Hakk'ın isimlerini rengarenk çiçeklerde, meyveli ve meyvesiz ağaçlarda büyük bir iştiaqla okur; ruhunda ebediyen

sönmeyen bir sürur uyanır ve vecde gelir. Lütuf ve keremi alemlerini ihata eden şefkatli bir Rahim-i Zülkema1'in varlığına müştak olur.

Her şeyde İlahi isimlerin tecellilerini gören bir arif, dehşet verici gök gürültüsünde Cenab-ı Hakk'ın celal ve azametini, bülbüllerin ahenkli ve sürurlu nağmelerinde de O'nun cemal ve rahmetini müşahade eder. Böylece saadet anahtarı olan imanı kuvvetlenir ve maddî ve manevî terakkiyatın anahtarı olan mârifeti ziyadeleşir.

İnsan marifetin şahikalarına yükselmek için bu İlâhî vecdin kucağına atılmalıdır. Dağların vakur sükûneti, semanın derinliklerine sokulan galaksilerin heybetli duruşu, kudret-i ezeliyenin tecellileridir. Bir an bile susmayan denizlerin celaldarane dalgaları ve ormanların uğultusu, insanların yazmış olduğu hiçbir kitapta görülmeyen bir fesahat ve belağat ile insana Allah'ın varlığını, birliğini, güzel sıfat ve isimlerini okutur ve kainatın sırlarını ona açar. Marifet aşığı bir arif, kainattaki her mahlukun bir şefkatperverin terbiyesinde olduğunu idrak eder. Dünyada bunlardan aldığı marifet aşkı ile yaşar ve ahirette de ebediyen saadet ve huzur ile rüyatullaha müşerref olur.

Bakınız! Üstad Bediüzzaman rahmeti ilahiyeyi ne kadar güzel anlatıyor:

"Hem zemin sofrasında Kerîm-i Mutlak olan Rahman-ı Rahim'in misafirlerine, rahmet tarafından ihzar edilen hadsiz taamların ayrı ayrı ve güzel kokularına ve muhtelif, süslü renklerine ve mütenevvi, hoş tatlarına ve her zihayâtın zevk ve sefasına yardım eden cihazlara bak, ikram ve kerimiyyet-i Rabbanîyenin gayet şirin cemalini ve gayet tatlı güzelliğini gör."

"Hem Fettah ve Musavvir isimlerinin tecellileriyle başta insan olarak bütün hayvanatın, su katrelerinden açılan pek çok mânidar suretlerine ve bahar çiçeklerinin habbe ve zerreciklerinden açtırılan çok câzibedar sîmalarına bak, fettahiyyet ve musavviriyyet-i İlâhiyyenin mu'cizatlı cemalini gör." 9

Evet, ibret alan akıl sahipleri için, bu kainat, kudret ve azamet-i ilahiyeyi ilan eden antika ve harika sanat eserlerinin teşhirciğidir. Marifet ve tefekkür erbabı için bir seyrangah ve bir temaşağahtır. Ezeli bir aşkın cezbesiyle kendinden geçen bir insan, nurlar saçan yıldızların birinden diğerine fikren seyahat eder ve oralarda şevk ile dolaşır. Nazarına açılan esrarengiz marifet hazineleri, kalbinde inkişaf eden aşk-ı ilahinin cezbelere durmadan onu marifet aleminde seyran ettirir.

Marifet sahibi bir insan, kendi mahiyetinin ulvîyetini hayretle tefekkür, yaratılışındaki hakikatleri ibretle ve dikkatle temaşa ettikçe, "Sübhanallah" der ve Halıkına şükür ile mukabele eder. İbadete layık ma'budun ancak O olduğunu bilir, yalnız O'na ibadet eder ve ancak O'ndan yardım ister.

Allah'a Kur'an'ın bildirdiği gibi inanan mü'minler, Cenâb-ı Hakk'ı bütün âlemlerin Rabbi olarak bilirler. Âhîret gününün yegane Mâlikî'nin O olduğunu, şeksiz ve şüphesiz kabul ederler. Bütün fiillerinde, sözlerinde, hâllerinde Kur'an'ın gösterdiği Sırat-ı Müstakim üzere olurlar. Allah-ü Teâlâ'nın,

"Her şeyin dizgini elinde, her şeyin hazinesi yanında, her şeyin yanında nâzır, her mekânda hâzır, mekândan münezzehtir, acizden Müberra, kusurdan mukaddes, nâkîstan muallâ bir Kadir-i Zülcelâl, bir Rahîm-i Zülcemâl bir Hakîm-i Zülkemâl,.."[10](#)

olduğuna itikad ederler. Bütün hayırları O'ndan bilirler. Güneşi, yağmuru ve baharı rızık için, rızık da hayatın devamı için birer sebep olarak kabul ettikleri gibi; peygamberleri, müşidleri, âlimleri de hidâyete ve ilâhî feyze birer vesile olarak bilirler. Her türlü şirkten âzâde, bütün hurafelerden müberrâ, akıl ve hikmete muvafık olan İslâmî hakikatlar etrafında toplanırlar.

Bu hakikatları gören bir insanın, kendisine akıl, ruh, istidat, vicdan, aşk, şevk ve iman gibi manevî ve cihanbaha latifeleri ihsan eden Halık'ını bilmemesi mümkün müdür?..

Kendisinin bir damla sudan yaratıldığını ve ona verilen zahîrî ve batınî duyguların menfaatlerini düşünen akıl sahibi bir insanın, Rabbine karşı marifet ve muhabbeti her an ziyadeleşir ve kendi aciz kudretinin üstünde merhamet ve inayet sahibi bir kudret-i kâmilinin mevcut olduğunu idrak eder. Bir insanın ruhunda ve vicdanında marifet ve muhabbet tecelli ederse, artık o insan hiçbir mahluka perestîş etmez.

Bir arif-i billah'ın nazarında bu kâinat, nizam ve intizamıyla, Cenab-ı Hakkın varlığını ve birliğini ilan eden mücessem bir delil ve bir hüccettir. Kâinatın her bir eczasında, çiçeğinde, ağacında, meyvesinde, bağında ve bostanında insanı vecde getirici bir cazibe vardır. İnsan bunların letafet ve ziynetlerini temaşa ettikçe, azamet-i subhaniyenin ulvîyetine hayran olur. Erbab-ı kemal için bundan daha büyük bir zevk ve aşk mı olur? Aşk-ı hakiki ile dolu olan gönülleri hangi keder ve üzüntü mahzun edebilir? İnsan en sevdiği bir şeyden dahi usanabilir, ancak marifet ve muhabbetten asla usanmaz ve bıkmaz. Nitekim Alman asıllı şair ve mütefekkir Goethe ölüm döşeginde iken yanında bulunan talebeleri, *"Bir arzunuz var mı?"* diye sorduklarında; onlara şu çarpıcı cevabı vermiştir: **"Bir avuç marifet! Bir avuç marifet!"**

Marifet sahibi bir insan, Allah'ın kâinattaki saltanat-ı rububiyetini, yani bütün eşyayı en mükemmel şekilde terbiye ettiğini düşünür ve bütün hayatını O'na itaat ve ibadetle geçirir.

Kâinatın güzel ahengini, aşikar görünen muhteşem nizamını ve hayatın sırr-ı

hakikatını hakkıyla anlamayan tabiatperest bir insan ise, kâinata sathi bir nazarla bakar ve onu tabiata isnat eder. Ondaki sırları anlayamaz, ne kendini ne de kâinat kitabını okumadan geçip gider. Hem dünyada hem de ahirette azap içinde yaşar. Ömrünü ubudiyet ve bu tefekkürle geçiren müminler, cennette nihayetsiz nimetlere mazhar olurlar. Tefekkür ve marifet sahasında mertebeler kateden arif ve mürşitler ise, Allah'a dost olurlar.

Dipnotlar:

[1](#) *Mesnevi-i Nuriye.*

[2](#) *Mesnevi-i Nuriye.*

[3](#) *Sözler.*

[4](#) *Emirdağ Lahikası.*

[5](#) *Emirdağ Lahikası.*

[6](#) *Mektubat.*

[7](#) *Lem'alar.*

[8](#) *Mektubat.*

[9](#) *Şualar.*

[10](#) *Sözler.*